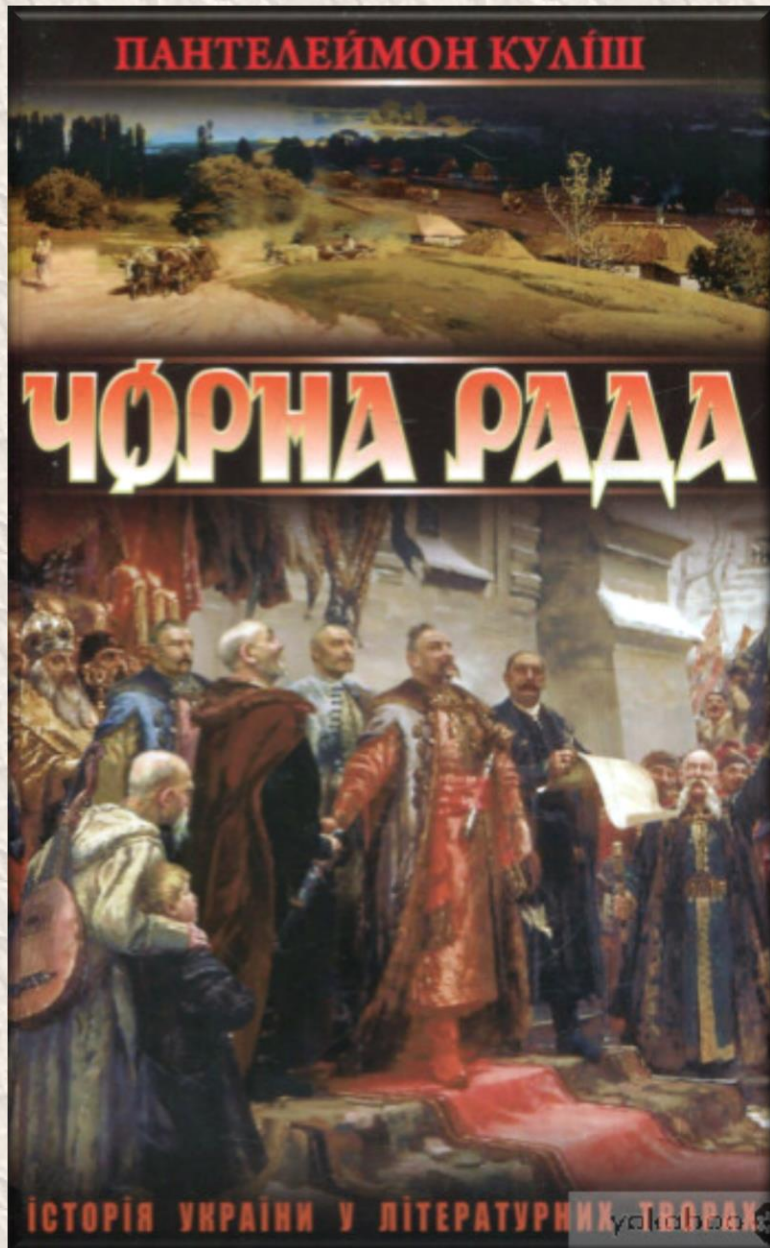

Книги – ювіляри року

**«Чорній раді»
Пантелеймона Куліша –
165 років**

Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка започатковує серію бібліодайджестів «Книги-ювіляри 2022 року», які ознайомлять вас з історією написання того чи іншого твору, цікавими фактами, ілюстраціями, бібліографічними та електронними джерелами.

2022 року українська історична романістика святкує свій ювілей – 165-річчя від часу публікації першого українськомовного історичного роману «Чорна рада» Пантелеймона Куліша.

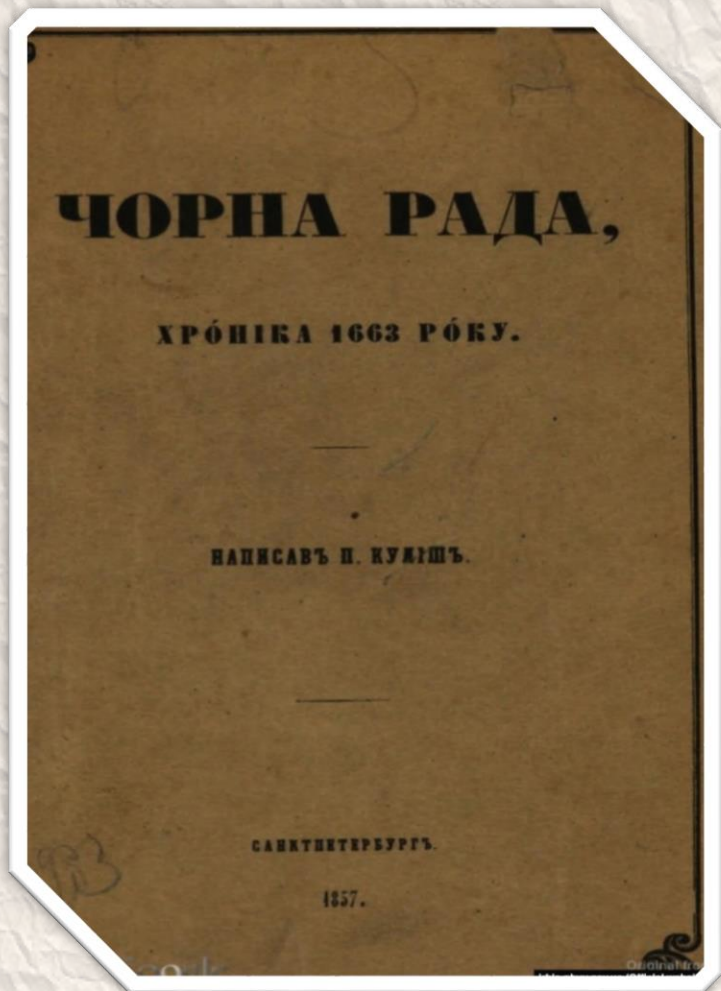

Пантелеймон Куліш – надзвичайна постать в українській літературі. Діяльність П. Куліша була дуже різноманітною. Він поєднав у собі поета, прозаїка, історика, етнографа, перекладача, педагога, літературного критика, філолога, а в юності – навіть художника. Куліша називають людиною енциклопедичних знань. Він навчався в гімназії, а потім – у Київському університеті. Але більшість знань здобув завдяки самоосвіті. П. Куліш перший переклав Біблію українською мовою, створив перший український фонетичний правопис («кулішінку»), переклав багато творів Байрона, Гете, Шекспіра. Він перший став писати історичні трактати рідною мовою, був першим українським професійним критиком.

Внесок Пантелеймона Куліша в розвиток української літератури та культури переоцінити просто неможливо.

Найдовершенішим прозовим твором П. Куліша є роман «Чорна рада».

«Чорна рада» – найліпша історична повість у нашій літературі» (І. Франко).

Історія написання роману

«Чорна рада» (повна назва «Чорна рада. Хроніка 1663 року») – перший історичний роман українською мовою

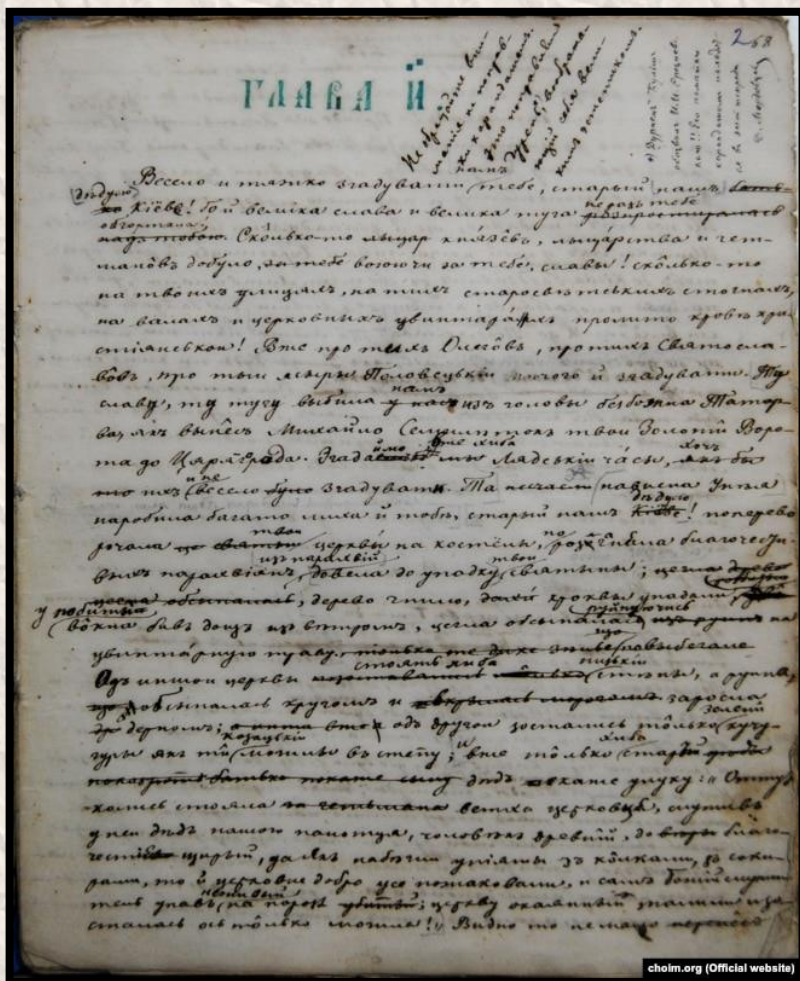
П. Куліш працював над романом упродовж 14 років

Перша згадка про твір датована 1843 роком, а остаточний варіант вийшов у світ 1857 року. За цей період Куліш створив багато варіантів, є цілі розділи та сцени, які не увійшли до фінального тексту

Роман «Чорна рада» існує у двох різномовних версіях – українській і російській, тотожних за сюжетом, але відмінних у багатьох деталях і навіть сценах. Це два самодостатні твори, які вийшли в один і той самий рік, але в різних містах: український – у Петербурзі, російський – у Москві. І водночас ці тексти є вільними авторськими перекладами.

У 1844–1845 роках Куліш створив роман російською мовою, а завершив – на початку 1846 року. Відтак створив українську версію, і написав її дуже швидко, «на одному диханні» – від березня до кінця літа 1846 року. Місцями він перекладав текст, а місцями писав наново, кардинально відходячи від російського протооригіналу.

Якби Куліша не заарештували навесні 1847 року у справі Кирило-Мефодіївського братства, українська «Чорна рада» неодмінно з'явилася б уже того року. Текст роману автор передав своєму товаришу Осипу Бодянському, редактору «Чтений в Обществе истории и древностей российских», де твір мав іти до друку. Цей текст у рукопису зберігся донині.

Сторінка Кулішевого автографа «Чорної ради». 1846 рік. Чернігівський обласний історичний музей імені Василя Тарновського

Лажечніков І.І.

До початку квітня 1856 року Куліш перебував в обструкції: його твори мали проходити попередню експертизу жандармського III відділу. Щойно у квітні з нього було знято це обмеження – він відразу подав «Чорну раду» українською мовою на розгляд цензури.

Цензором українського роману був російський письменник Іван Лажечніков. Він не читав українською, тож Куліш для ознайомлення з текстом надав російський «переклад», де Лажечніков робив помітки. Куліш задіяв впливових урядників, які поручилися за нього, і цензор дозволив твір ще вчора опальному автору майже без зауважень.

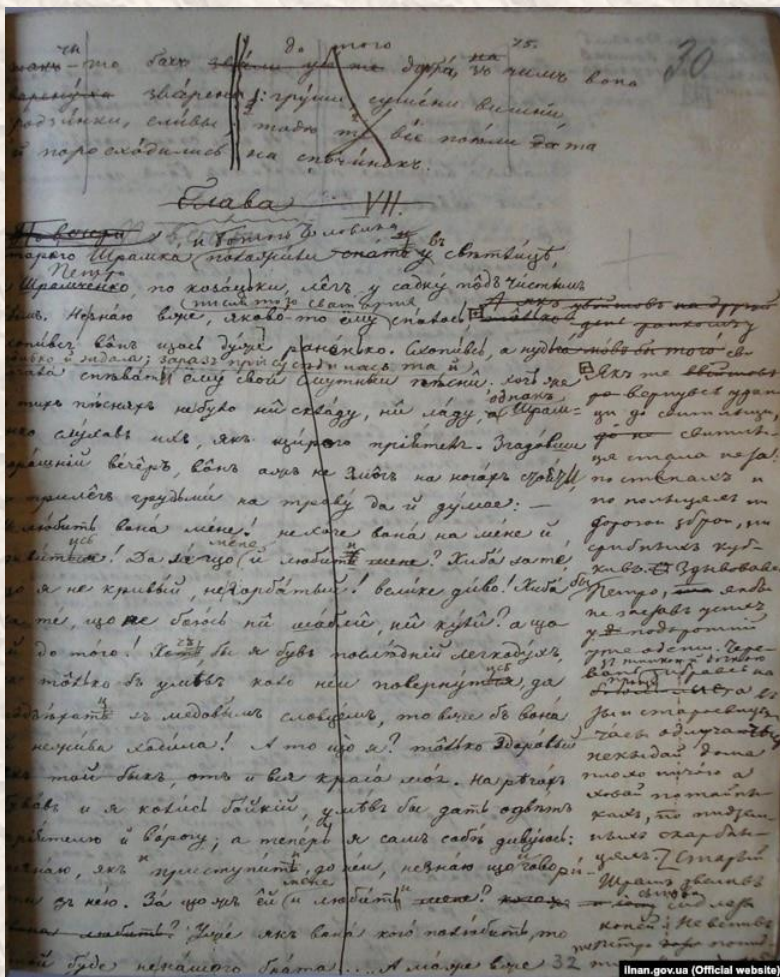
Куліш П.О.

Із назвою твору Куліш повсякчас вагався. Власне, основна назва «Чорна рада» уже фігурувала від середини 1840-х років, а клопоту завдавала друга назва, у підсумку – підназва. До останнього вона мала відрізнятися в російському та українському текстах. Наприклад, український варіант: «Чорная рада, або Історія нещасливого 1663 року. Із старосвітських рукописів, із древніх козацьких архивів повиймав, зложив і написанію предав П. Куліш», або один із варіантів російського тексту: «Черная рада, или Малороссия в 1663 году».

Ескіз ілюстрації Василя Кричевського до роману «Чорна рада», 1949 рік

Від початку створення і до першого повного видання 1857 року російська версія «Чорної ради» мала чотири манускрипти.

За час написання української версії автор створив шість рукописів, п'ять із яких переписав власноруч. Кожний рукопис спершу був біловим, але в перебігу редагування ставав чорновим, так що автор був змушений його переписувати знову і знову.

Усі сучасні публікації української «Чорної ради» містять численні похибки в текстах (російська востаннє з'явилася аж 1899 року). Є системна хиба цих публікацій – вони здійснені за другим і останнім прижиттєвим виданням «Чорної ради», яке вийшло 1890 року у Львові, але без участі автора, а не за першодруком 1857 року.

Сторінка копії роману «Чорна рада» з дописками і виправленнями Пантелеймона Куліша. 1846-1849 роки. Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України

Історичні події, які лягли в основу роману

В основі твору лежить історична подія – Чорна рада 1663 р. в Ніжині. Вона була скликана для того, щоб обрати гетьмана Лівобережної України. Участь у ній взяли не тільки козаки, а й селяни та міщани, народні «низи» («чернь» – звідси назва ради), які також мали право голосу.

Як відомо, після смерті Богдана Хмельницького Україну було розділено на Правобережжя і Лівобережжя. На правобережних землях посилювався гніт польської шляхти, на лівобережних – царські воєводи, нахабно порушуючи Переяславські угоди, продовжували наступ на права й вольності українців. Крім того, козацька старшина взялася правдами й неправдами непомірно збагачуватися: чинила утиски простолюду, загарбувала величезні земельні угіддя, рвалася до найвищої в державі влади.

На Правобережжі на гетьманство претендував Павло Тетеря, на Лівобережжі – Яким Сомко та Іван Брюховецький. Тимчасово гетьманом був обраний Яким Сомко, який намагався продовжити державницькі традиції Богдана Хмельницького, прагнув повернути Україні єдність, виступав проти втручання російського царя в українські справи. Закономірно, що самодержець не затвердив Сомка гетьманом, оскільки небезпідставно підозрював його в намірах вирвати Україну з московського ярма.

У ті смутні часи на гетьманську булаву взялися претендувати ніжинський полковник Василь Золотаренко, переяславський полковник Яким Сомко й кошовий отаман Іван Брюховецький. Прихильники Івана Брюховецького звернулись до царя за дозволом зібрати «чорну раду», у якій візьме участь простолюд.

Хитрістю й підступом, обманом сільської та міської бідноти, підкупом царського посланця І.Брюховецький здобув на козацькій нелегітимній раді перемогу. Прийшовши до влади, новий гетьман одразу ж виявив свою справжню сутність: фізично розправився із супротивниками, посилив гноблення простолюду, якому ще напередодні Ніжинської ради особисто роздавав щедрі обіцянки про майнову рівність з багатіями. Така політика Брюховецького призвела до вибуху народного гніву. Під час одного зі збройних заколотів його вбили.

Ці драматичні події з української історії лягли в основу роману «Чорна рада».

Гетьман Іван Брюховецький

Джерела написання

Матеріал для свого твору

П. Куліш брав із багатьох джерел: «Истории Малороссии» М. Маркевича, – «Истории Малой России» Д. Бантиш-Каменського, друкованих і рукописних козацьких літописів (зокрема Самовидця та Грабянки), старовинних документів, що знаходив сам у архівах монастирів і різних установ, а також з фольклору: дум, історичних пісень, переказів, легенд, казок про козаччину. З цими творами він знайомився не тільки в численних уже тоді збірниках, а й безпосередньо з уст народу.

Сюжет роману

У романі дві сюжетні лінії: головна – політична (вибори гетьмана) та другорядна – любовна.

На фоні історичних подій розвивається романтична сюжетна лінія – кохання Петра та Лесі, перешкоди, яких зазнають закохані, – спочатку сватання до Лесі гетьмана Сомка, потім викрадення її Кирилом Туром, який теж захопився дівчиною.

Ідейне спрямування твору

Основною ідеєю роману «Чорна рада» є ідея примирення, об'єднання нації – національної злагоди. Автор вкладає її в уста лицаря-священика – як науку, виголошену мирянам: «Блюдітеся, да не порабощенні будете». Ці слова звучать і в нашому непростому сьогоденні актуальним духовним заповітом.

Цікаві факти

- Кільком персонажам автор дав прізвища своїх найближчих побратимів з Кирило-Мефодіївського братства: у романі діють осавул Гулак, сотники Білозерець і Костомара.
- Донька Череваня зветься Лесею, як і дружина письменника.
- Ніжинський полковник Василь Золотаренко (Васюта), зображений у романі дідом, був досить молодим.
- Гетьман Сомко, що сватається до Лесі Череванівни, під час описуваних автором подій був уже одружений.
- Гетьман Іван Брюховецький у листах до московського царя підписувався словами «вірний холоп і найнижчий подножок». Саме його мав на увазі Тарас Шевченко у знаменитому посланні «І мертвим, і живим...», «Раби, подножки, грязь Москви...».

Цитати з роману

- *«Слави треба мирові, а не тому, хто славен. Мир нехай навчається добру, слухаючи, як оддавали жизнь за людське благо; а славному слава у Бога!»*
- *«Звір, хоть не вкусить, то злякає!»*
- *«Усякому єсть своя кара і награда од Бога»*
- *«Де кричать, а де співають; де кров іллють, а де горілку п'ють»*
- *«Брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся»*
- *«Зроду-звіку козак не був і не буде катом!»*
- *«Два коти в одному мішку не помиряться...»*
- *«Не можна, мабуть, інше, як тільки горем да бідою, довести людей до розуму»*
- *«Хіба ж уся жизнь наша не жарти? Помаже по губах медом, ти думаєш: от тут-то щастє! Аж глянеш – усе одна омана»*

Ілюстрації до роману, намальовані самим Пантелеймоном Кулішем

Ескіз ілюстрації, намальований самим Пантелеймоном Кулішем, до його роману «Чорна рада». 1855-1856 роки.

«Чорну раду» Куліш планував випустити з ілюстраціями. Він сам зробив ескізи, а також залучив до створення малюнків Сергія де Бальмена (художника-аматора, рідного брата Шевченкового друга Якова де Бальмена). Пропонував також і Шевченкові зробити малюнки, однак той відмовився. Декілька Кулішевих ескізів до роману збереглися донині.

Ескіз ілюстрації, намальований Пантелеймоном Кулішем, до його ж роману «Чорна рада». 1855-1856 роки. Чернігівський обласний історичний музей імені Василя Тарновського.

Із фондів бібліотеки

Куліш, П. Чорна рада : роман, оповідання, вірші / Пантелеймон Куліш. – Харків : Фоліо, 2011. – 286 с.

У часи СРСР «Чорна рада» П. Куліша була затаврована як шкідливий націоналістичний твір і заборонена. Тільки після проголошення незалежності України в 1991 р. український читач отримав безперешкодний доступ до цього твору.

У бібліотеці є й інші видання роману

Прочитайте про роман у періодичних виданнях

1. Кралюк, П. «Усі будемо рівні» : роман «Чорна рада» Пантелеймона Куліша як твір-попередження / Петро Кралюк // День. – 2018. – 17-18 серп. (№ 147/148). – С. 21; 31 серп.- 1 верес. (№ 155/156). – С. 21; 7-8 верес. (№ 160/161). – С. 21.

Історія роману «Чорна рада» та його аналіз.

2. Федорук, О. Епіграфи в Кулішевому романі «Чорна рада» / Олесь Федорук // Слово і час. – 2018. – № 9. – С. 56–64; № 10. – С. 13–24; № 11. – С. 67–74.

Проаналізовано епіграфи в тексті російського роману «Чорна рада», їх функціонування в ньому від початку створення до публікації 1857 р.

3. Федорук, О. Роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада». Творча історія сцени на пасіці / Олесь Федорук // Слово і час. – 2020. – № 4. – С. 51–63. – Бібліогр.: с. 62–63.

Висвітлено історію створення сцени на пасіці (розділ 2) Кулішевого роману «Чорна рада». Показано основні змістові розбіжності українського й російського текстів первісної (1845-1846) та остаточної (1857) редакцій. Наведено вилучені фрагменти українського роману, які не ввійшли до основного тексту. Проведено реконструкцію втраченого тексту первісної української редакції.

4. Федорук, О. Які видання «Чорної ради» ми маємо? Проблема відтворення тексту / Олесь Федорук // Слово і час. – 2016. – № 5. – С. 77–89. – Бібліогр.: с. 88–89.

Проаналізовано усі наявні видання «Чорної ради» П. Куліша і протестовано їх на предмет похибок тексту.

Роман «Чорна рада» онлайн

➤ УкрЛіб

<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1084>

Читати роман онлайн

➤ Youtube

<https://www.youtube.com/watch?v=-L0qhKPWq3U>

Аудіокнига «Чорна рада» (слухати повністю)

➤ Youtube

<https://www.youtube.com/watch?v=NumlAtD8yjU>

Аудіокнига «Чорна рада» (слухати скорочено)

➤ 4Read.ORG

<https://4read.org/1709-kulsh-panteleymon-chorna-rada.html>

Аудіокнига «Чорна рада» (вистава)

Екранізація твору

➤ [Youtube](#)

<https://www.youtube.com/watch?v=4nfiCYQKGSY>

фільм «Чорна рада» – дивитись онлайн

Роман П. Куліша успішно екранізовано (режисер Микола Засєєв-Руденко). У головних ролях задіяні такі відомі українські актори, як Богдан Ступка, Олександр Бондаренко, Олексій Петренко, Богдан Бенюк, Руслана Писанка, Радмила Щоголева.

Для вас, вчителі

- Пантелеймон Куліш «Чорна рада» // Світ літератури. – Режим доступу: https://svitliteraturu.com/load/ukrainska_literatura/9_klas/p_kulich_chorna_rada_dopomoga_uchnju/63-1-0-1158
- Слоновьовська, О. В. Роман «Чорна рада» Пантелеймона Куліша / Слоновьовська О. В. // Укрліт. нет. – Режим доступу: https://ukrlit.net/textbook/9klas_3/45.html
- Дидактичні матеріали (ігри, вправи, завдання) при вивченні Чорної ради Пантелеймона Куліша // На урок. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/didaktichni-materiali-igri-vpravi-zavdannya-pri-vivchenni-chorno-radi-panteleymona-kulisha-174369.html>
- Зінкевич, Т. М. Літературна дидактична гра «П. Куліш та його роман «Чорна рада» / Зінкевич Т. М. // На урок. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-literaturna-didaktichna-gra-p-kulich-ta-yogo-roman-chorna-rada-10122.html>

- Аналіз роману П. Куліша «Чорна рада»: [відео-урок] // Youtube. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?time_continue=33&v=8NIUwzpy3ps&feature=emb_logo
- Динамічний інтригуючий сюжет роману П. Куліша «Чорна рада» : [відео-урок] //Youtube. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?time_continue=8&v=t8iyatS4cl0&feature=emb_logo
- Загальнолюдські риси ініціативності, лицарства в романі «Чорна рада» : [відео-урок] // Youtube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=cNnJkCDq8aY>
- «Чорна рада» : історія написання, джерела, жанр, композиція, сюжет : [відео-урок] // Youtube. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?time_continue=30&v=to1S-rN7IGI&feature=emb_logo

Матеріали підготували працівники
відділу наукової інформації та бібліографії
Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка.